DOI: 10.19195/0137-1150.168.16

Data przesłania artykułu: 20.11.2017

Data akceptacji artykułu: 8.03.2018

MATEUSZ ŚWIETLICKI

Uniwersytet Wrocławski, Polska

Mój tato został gwiazdą. Tanatos w ukraińskiej książce obrazkowej

Powszechnie wiadomo, że oprócz pełnienia funkcji edukacyjnej literatura dziecięca pomaga najmłodszym czytelnikom w rozwoju zdolności empatycznych i nazywaniu własnych uczuć. Umożliwia również kontrolowane zapoznanie dzieci z trudnymi tematami, takimi jak śmierć i poczucie straty, których przecież nie da się uniknąć, gdyż towarzyszą im na co dzień, niezależnie od kultury i sytuacji społeczno-politycznej¹. Motyw Tanatosa w literaturze dla dzieci i młodzieży nie jest nowy, a utrata bliskich osób — oraz przedmiotów — pojawia się w wielu klasycznych baśniach. Jednakże na przestrzeni wieków stosunek do niego częstokroć się zmieniał, a w niektórych kulturach wciąż bywa traktowany jako temat kontrowersyjny². Wątki tanatologiczne od lat są obecne w zachodniej oraz polskiej literaturze dla dzieci, a takie tytuły, jak *Most do Terabithii* (*The Bridge to Terabithia*, 1977) Katherine Paterson, *No Matter What* (2002) Debi Gliori, *Oskar i pani Róża* (*Oscar et la dame Rose*, 2002) Érica Emmanuela Schmitta, *Ente, Tod und Tulpe* (2007) Wolfa Erlbrucha, *Czy wojna jest dla dziewczyn?* (2010) Pawła Beręsewicza (zilustrowana przez Olę Reszelską) czy *Ignatek szuka przyjaciela* (2015) Pawła

¹ Zob. L. Urbańczyk, *Śmierć w literaturze i kulturze dziecięcej, czyli o problemach dziecięcej tanatologii*, „Amor Fati” 2, 2015, nr 2, s. 61–79; B. Niesporek-Szamburska, *Oswoić ze śmiercią — o jednej z ról literatury dziecięcej*, [w:] *Noosfera literacka. Problem wychowania i terapii poprzez literaturę dla dzieci*, red. A. Ungeheuer-Gołąb, M. Chrobak, Rzeszów 2012, s. 75.

² Zob. M. Gwadera, „Z mroku ku jasności”. *Cierpienie i śmierć we współczesnej literaturze dla dzieci i młodzieży*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Hesk-Kwaśniewicz, Katowice 2008, s. 113; J. Ługowska, *Temat śmierci w najnowszej prozie dla dzieci i młodzieży*, [w:] *Problemy współczesnej tanatologii: medycyna, antropologia kultury, humanistyka*, t. 12, red. J. Kolbuszewski, Wrocław 2008, s. 297–303; E. L. Tribunella, *Melancholia and Maturation: The Use of Trauma in American Children's Literature*, Knoxville 2010.

Pawlaka, ciesząc się niesłabnącą popularnością wśród czytelników i literaturoznawców. Jednak w ukraińskich książkach dla najmłodszych zarówno umieranie, jak i kwestie straty, traumy i wojny do niedawna pojawiały się rzadko³, a sama tanatologia wciąż nie jest popularnym przedmiotem zainteresowań rodzimych badaczy zajmujących się literaturą dziecięcą⁴. W niniejszym artykule chciałbym skupić się na wydanej rok po rewolucji Euromajdanu książce obrazkowej *Миї тато став зіркою* (2015) Hałyny Kyrpy, zilustrowanej przez Oksanę Bułę, i pokazać, jak na przykładzie doświadczenia traumatycznej straty rodzica autorka przesuwając tematyczne granice akceptowalnych standardów ukraińskiej literatury dziecięcej⁵.

Wojna i Tanatos

Wydarzenia z przełomu 2013 i 2014 roku — tak zwana rewolucja Euromajdanu, następnie aneksja Krymu przez Rosję i wciąż trwający konflikt zbrojny na zachodzie kraju — okazały się przełomowym momentem traumatogennym⁶, łączącym pokolenia dzieci dorastających już w wolnej Ukrainie, ich rodziców pamiętających komunizm i transformację systemową oraz dziadków — nierzadko bezpośrednich świadków II wojny światowej i stalinizmu. Gdy śmierć stała się jednym z głównych tematów obecnych w ukraińskich mediach, a rodzice wielu dzieci włączyli się w walkę, niejednokrotnie płacąc za to życiem, motywy tanatologiczne zaczęły przenikać również do literatury dziecięcej. Jak słusznie zauważa Roni Natov, czytanie utworów opowiadających o stracie⁷ (szczególnie tych napisanych w narracji pierwszoosobowej) może pomóc dzieciom poradzić sobie z ich własną traumą⁸.

Zaistniała sytuacja społeczno-polityczna sprawiła, że w ukraińskiej literaturze dziecięcej i młodzieżowej doszło do przełomu⁹. To właśnie wtedy pojawiły

³ W tekście odnoszę się do ukraińskiej literatury po 1991 roku. Motywy śmierci w tradycyjnych baśniach i temat wojny w ukraińskiej literaturze radzieckiej wymagają osobnego, szczegółowego opracowania. Warto również zauważyć, że temat II wojny światowej i wielkiego głodu w swej twórczości dla dzieci i młodzieży porusza Marsha Forchuk Skrypuch — kanadyjska pisarka ukraińskiego pochodzenia.

⁴ Wyjątek stanowi tekst Tetiany Kaczak; zob. *eadem*, *Танатичні мотиви у сучасній українській прозі для дітей та юнацтва*, „Slavica Wratislaviensia” 168, 2019, s. 207–218. Warto w tym miejscu zauważyć, że sytuacja wygląda inaczej w wypadku Polski, gdzie do tej pory ukazało się wiele tekstów tanatologicznych, czego przykładem są prace wykorzystane w niniejszym artykule.

⁵ Г. Кирпа, *Миї тато став зіркою*, Львів 2015.

⁶ W rozumieniu zaproponowanym przez Cathy Caruth; zob. *eadem*, *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*, Baltimore-London 1996.

⁷ W tym znaczeniu strata może mieć znaczenie zarówno dosłowne (śmierć najbliższych), jak i symboliczne (utrata niewinności, gwałt).

⁸ R. Natov, *The Courage to Imagine. The Child Hero in Children's Literature*, London-New York 2018, s. 57–103.

⁹ Rewolucja i konflikt zbrojny w Donbasie zainspirowały wielu ukraińskich twórców dla dorosłych, zarówno ukraińsko-, jak i rosyjskojęzycznych, takich jak Serhij Żadan, Serhij Hrydin

się przekłady książek poświęconych śmierci, między innymi *Mój dziadek był drzewem czereśniowym* (*Mio nonno era un ciliegio*, 1998) Angeli Nanetti i *What is Death?* (2000) Etana Boritzera, a także przeznaczone dla najmłodszych czytelników rodzime książki obrazkowe o Euromajdanie i wojnie, takie jak *Казка про Майдан* (2014) Krytyny Łukaszczyk i *Wojna, która zmieniła Rondo* (*Війна, що змінила Рондо*, 2014) Romany Romaniszyn i Andrija Lesiwa. Sam wybór gatunku książki obrazkowej wydaje się w tym kontekście godny uwagi, gdyż format ten nie tylko pozwala dorosłym na wprowadzenie trudnych tematów w bezpiecznym środowisku, ale też pomaga dzieciom w rozwoju myślenia wizualnego. Co więcej, jak zauważa Kenneth B. Kidd, ze wszystkich form literatury dziecięcej książka obrazkowa oferuje najbardziej ironiczne/dramatyczne świadectwo traumy, gdyż zazwyczaj skierowana jest do najmłodszych dzieci, a jej charakter jest pozornie niewinny¹⁰. Tego typu książki mają jednak wielki potencjał interpretacyjny, ponieważ wymuszają interakcje młodych czytelników i ich opiekunów, często czytających dzieła na głos, w konsekwencji zbliżając pokolenia oraz zachęcając do rozmów na problematyczne i często traumatyczne tematy.

Казка про Майдан jest pierwszą książką obrazkową poświęconą rewolucji. Utwór ma charakter nacjonalistyczny, a jej autorka pokazuje wojnę w sposób stereotypowy i nie poświęca dużo miejsca samemu tematowi śmierci, symbolicznie przedstawionemu wyłącznie za pomocą koloru krwi poległych wrogów. Natomiast *Війна, що змінила Рондо*, która zdobyła wiele nagród i osiągnęła sukces komercyjny w kraju i za granicą¹¹, ukazuje uniwersalny, jednak wyidealizowany obraz wojny. Mimo że jej bohaterowie zostają poszkodowani, w utworze nikt nie umiera, a śmierć pojawia się wyłącznie symbolicznie w postaci czerwonych maków¹².

Ukraińskie książki obrazkowe poświęcone wojnie i rewolucji są szczególnie interesujące, ponieważ powstawały w trakcie konfliktów zbrojnych, dzięki czemu przedstawiają świadectwo traumatycznych wydarzeń i wytwarzają pamięć drugiego pokolenia. Pojęcie to zaproponowała Anastasia Ulanowicz, skupiając się na pokoleniowej relacyjności pamięci i postpamięci¹³. Pamięć drugiego pokolenia (*second-generation memory*) to forma pamięci zbiorowej, która: „polega na

czy Władimir Rafiejenko, do podjęcia tematu wojny, śmierci i traumy. W 2016 roku ukazała się antologia polskich przekładów poezji poświęconej wojnie — *Listy z Ukrainy. Antologia poezji/Листи з України. Поетична антологія*, red. H. Semenczuk, Drohobycz 2016. Więcej na temat problematyki wojennej we współczesnej literaturze i kulturze Ukrainy zob. „Pomiędzy” 3, 2017.

¹⁰ K. B. Kidd, „A” is for Auschwitz: Psychoanalysis, trauma theory, and the „children’s literature of atrocity”, „Children’s Literature” 33, 2005, s. 137.

¹¹ Książkę przetłumaczono na wiele języków, między innymi polski i koreański.

¹² Więcej na temat wojny w ukraińskich książkach obrazkowych zob. M. Świetlicki, „Oh, what a waste of army dreamers...”: The revolution of dignity and war in contemporary Ukrainian picturebooks, „Filoteknos” 8, 2018, s. 118–129.

¹³ Na temat post-pamięci zob. M. Hirsch, *Projected memory: Holocaust photographs in personal and public fantasy*, [w:] *Acts of Memory: Cultural Recall in the Present*, red. M. Bal, J. V. Crewe, L. Spitzer, Hanover-London, s. 3–23; eadem, *The Generation of Postmemory*, „Poetics Today” 29, 2008, nr 1, s. 103–128.

świadomym włączaniu przez jednostkę do jej własnego repertuaru mnemonicznego wspomnień o traumatycznej przeszłości starszych krewnych”, dzięki czemu „taka pamięć wiąże się z afirmacją, jak również poczuciem uczestnictwa we wspólnej narracji historycznej danej grupy demograficznej”¹⁴. Ulanowicz używa tego określenia w odniesieniu do wspomnień formułowanych przez dzieci będące ofiarami różnych historycznych traum. Analizując książki dla najmłodszych napisane zaraz po zamachu na World Trade Center z 11 września 2001 roku, amerykańska badaczka zauważa, że utwory wytwarzające pamięć drugiego pokolenia znacznie różnią się od tych, które wyłącznie ją reprezentują, gdyż takie teksty „sugerują, że afektywny związek jednostki z przeszłością może być osiągnięty zarówno poprzez późniejsze akty empatii i analogii, jak również dzięki utrzymywaniu bezpośrednich/rodzinnych genealogii”¹⁵. W tym kontekście spośród wymienionej literatury najciekawsza wydaje się książka Kyrpy, gdyż oprócz Euromajdanu i wojny porusza kwestię śmierci, traumy i kultuwowania pamięci.

Podczas rozmowy z Walerią Czernenko, Kyrpa — znana i ceniona autorka prozy i liryki dla dzieci i dorosłych — wyjaśniła, że jej motywacją do napisania *Миї тато став зіркою* były wciąż nawiedzające ją wspomnienia wydarzeń z przełomu 2013 i 2014 roku. Warto w tym miejscu zauważyć, że chociaż książka opowiada o współczesności, historia w niej zawarta ma cechy inspirowane żywymi doświadczeniami samej autorki:

Коли ми ховали наших героїв, там, на площі, були також мами з дітками. Серед них стояла одна дівчинка, очі якої я запам'ятала назавжди... І героїня моєї книжки — така ж дівчинка. Я намагалася уявити, що ж відбувається у душі дитини, тато якої не повернувся додому, а лежить у домовині. Мабуть, тому, що я сама часто відчувала себе дитиною, я відчула сльози тієї дівчинки [...] Образи, які живуть у книжці, багато у чому пов'язані з моїм життям. Там є і моя мама, і тополі, які я люблю. Коли я почала писати книжку, я поїхала до батьківського дому і знайшла у мамі сумку з листами з війни, датованими 1942–1943 роками. І ці трикутні листи з фронту, всі ті терміни, що у них були — блокпости, передачі, теплі шкарпетки, — видалися мені близьким до того, чим ми зараз живемо¹⁶.

Podczas pisania książki o obecnej sytuacji społeczno-politycznej urodzona w 1950 roku Kyrpa mogła odnieść się do własnego, powojennego dzieciństwa i do II wojny światowej, o której pamięć (drugiego pokolenia) jest w autorce wciąż żywa.

Bohaterką i narratorką utworu jest bezimienna dziewczynka, której ojciec początkowo aktywnie walczy na Majdanie, by następnie umrzeć podczas zamieszek na kijowskim Placu Niepodległości. Jej pograżona w żałobie matka nie potrafi poradzić sobie ze stratą męża i nie informuje dziecka o śmierci mężczy-

¹⁴ A. Ulanowicz, *Second-Generation Memory and Contemporary Children's Literature: Ghost Images*, New York-London 2013, s. 4. Jeśli nie podano inaczej, tłum. M. Ś.

¹⁵ *Ibidem*, s. 157.

¹⁶ „Миї тато став зіркою” — книжка про світло й надію від Галини Кирпи, Видавництво Старого Лева, <https://starylev.com.ua/news/miy-tato-stav-zirkoyu-knyzhka-pro-svitlo-ynadiyu-vid-galyny-kyrpy> [dostęp: 3.06.2017].

zny. Gdy rezolutna i ciekawska dziewczynka nie daje za wygraną i domaga się odpowiedzi na pytanie o to, gdzie jest tato, mama mówi jej, że ojciec zamienił się w gwiazdę, która już zawsze będzie ją prowadzić i chronić. Pierwszoosobowej narracji towarzyszą ilustracje, często przypominające dziecięce rysunki, co sprawia, że *Miù mamò stav žirkoju* można odczytać jako dziennik dziecka przeżywającego stratę. Taki format może pomóc młodemu czytelnikowi utożsamić się z dziewczynką i jej historią. Warto w tym miejscu przywołać słowa Doroty Wojciechowskiej, która zauważa, że książki mogą być dla dziecka „czymś znacznie więcej niż zwykłą lekturą — mogą być czymś w rodzaju pomostu między własną dziecięcą bezradnością, naiwnością, ignorancją a dojrzałą potrzebą zrozumienia, odkrycia, sprawdzenia”¹⁷.

Należy podkreślić, że na początku utworu dziewczynka próbuje zrozumieć, dlaczego jej dwudziestoosmioletni ojciec spędza tyle czasu na Majdanie zamiast na zabawie z nią: „Вдома він мені теж потрібен”¹⁸ — mówi. Zaangażowany społecznie mężczyzna obiecuje córce, że po zakończeniu rewolucji pomoże jej narysować wielkie topole sięgające pięknego, ukraińskiego nieba. Istotne jest, że drzewa te w słowiańskim folklorze symbolizują ból, wojnę, mądrość, a ta że związki z życiem pozagrobowym i nieprzypadkowo pojawiają się w utworze wielokrotnie, zarówno w warstwie tekstowej, jak i na ilustracjach. Dziewczynka zastanawia się, dlaczego drzewa tracą liście w zimie i pyta, czy to bolesne. Obserwując odwieczny cykl natury, dziecko oswaja się ze śmiercią. Rysuje topole najpierw z ojcem, a po jego śmierci już sama, co sprawia, że czynność ta staje się niejako symboliczna. Bohaterka używa podarowanych przez niego kredek do malowania drzew, gwieździstego nieba i portretów rodzinnych. Tworzenie jest jedynym sposobem zachowania pamięci o rodzicu, a jak słusznie zauważa Natov, „robienie czegoś kreatywnego z przywołanymi odczuciami daje młodej osobie moc sprawczą, tworzenie [...] stanowi alternatywę do uczucia przytłoczenia, otępienia i dalszej traumatyzacji”¹⁹.

Kiedy ojciec zaczyna wracać do domu coraz rzadziej, matka tłumaczy dziewczynce, że Majdan też go potrzebuje. Gdy zaś mężczyzna znika na dłużej, bohaterka pyta płaczącą rodzicielkę, co się stało. Chociaż początkowo kobieta waha się, czy powiedzieć córce prawdę, protagonistka zapewnia, że nie jest już małym dzieckiem i obiecuje nie płakać. Wreszcie słyszy: „Він не повернеться до нас, доцю... [...] наш тато... Твій тато... став... зіркою. [...] Його вбили. На барикаді”²⁰. Dziewczynka nie potrafi pojąć tej straty, nie rozumie, dlaczego ktoś mógł zabić jej ojca, zмага się ze zrozumieniem śmierci. Ponieważ jest świadoma smutku matki, próbuje poradzić sobie z własną utratą, krzycząc wyłącznie

¹⁷ D. Wojciechowska, *Po co komu smutne baśnie — o problemach dziecięcej tanatologii*, [w:] *Baśnie nasze współczesne*, red. J. Ługowska, Wrocław 2005, s. 208.

¹⁸ Г. Кирпа, *Miù mamò...*, s. 5.

¹⁹ R. Natov, *The Courage...*, s. 59.

²⁰ *Ibidem*, s. 13–14.

w myślach²¹. Rozumie, że ojciec zmarł i już nigdy go nie zobaczy, jednak zastanawia się, czy naprawdę stał się gwiazdą mogącą ją prowadzić i chronić: „Якщо й справді мій тато став зіркою, то чого моя мама так багато плаче?”²² — pyta.

Istotnym elementem fabuły jest ciąża matki protagonistki — kobieta zmagająca się bowiem nie tylko z utratą męża, lecz także z samotnym rodzicielstwem i utrzymaniem domu. Wspólnie z córką patrzą na rozgwieżdżone niebo, wzajemnie zapewniając się, że świeci nad nimi tato. Z narracji dowiadujemy się, że woda uspokaja kobietę, gdyż mąż bardzo lubił chodzić nad zatokę. Nieprzypadkowe więc wydaje się imię, które wybrała ona dla nowo narodzonej córki — Jordana, pochodzące od nazwy rzeki, w której Jan Chrzciciel ochrzcił Jezusa Chrystusa. Co więcej, według Pisma Świętego przejście Jordanu jest niezbędne w dotarciu do ziemi obiecanej²³.

Podczas pogrzebu trumna ojca przypomina protagonistce błękitno-żółtą łódź. Dziewczynka wyobraża sobie tatę płynącego do nieba. Jednocześnie rozumie, że jej siostrzyczka nigdy nie pozna ojca. Dla niemowlęcia rewolucja również będzie doświadczeniem postpamięci, opowiadanej przez starszą siostrę, pamięci, która prawdopodobnie stanie się dla niej tak istotna, że sama będzie stanowić wspomnienia. Protagonistka pragnie zachować pamięć o ojcu, mówiąc o nim siostrze oraz rysując jego portrety i obrazy całej rodziny. Wie również, że musi przekazać jego dziedzictwo następnemu pokoleniu.

Akcja utworu przenosi się z Kijowa na wieś, dokąd dziewczynka jedzie spędzić trochę czasu ze swoimi dziadkami i kuzynem Pawłusiem, z którym próbuje zrozumieć sens wojny. Motyw wsi często występuje w literaturze dziecięcej poświęconej przeżywaniu traumy, gdyż jak zauważa Andrew V. Ettin, natura utożsamiana jest z sielanką, miejscem bezpiecznym, do którego zło nie ma dostępu²⁴. Interesujące wydaje się, że na wsi dzieci obserwują gołębie — symbol pokoju. Efektem ich dociekań jest stwierdzenie, że dobrze być gołębiem, ponieważ ptaki nie znają przemocy i słowa „wojna”²⁵.

Pawłuś przedstawiony jest jako chłopiec lubiący bawić się zabawkowymi żołnierzami. Warto w tym miejscu zauważyć, że w książce *War and Gender* (2001) Joshua S. Goldstein słusznie stwierdza:

Rozróżnienie między „zabawą” a „naśladownictwem” — w zależności od tego, czy to dziecko, czy jego świat zewnętrzny kontroluje treść — ma decydujące znaczenie dla tego, w jaki sposób dzieci wykorzystują swoje własne doświadczenia, by móc później w życiu ścierpieć pewne kwestie polityczne, takie jak wojna i pokój. Płynna gra poszerza wiedzę i zapewnia dzieciom solidne fundamenty dla zrozumienia późniejszych pojęć politycznych,

²¹ *Ibidem*, s. 14.

²² *Ibidem*, s. 19.

²³ Pwt 11, 31.

²⁴ A. V. Ettin, *Literature and the Pastoral*, New Haven 1984, s. 45.

²⁵ Г. Кирпа, *Мій тато...*, s. 29.

które można zastosować w znaczący sposób do świata politycznego. Dzieci „na pewno uczą się wojny, konfliktu i przemocy”, ale niekoniecznie rozwijają „postawy militarystyczne”²⁶.

W wypadku Pawłusia chęć do tego typu zabawy motywowana jest tym, że jego ojciec jest żołnierzem. Chłopiec pragnie symbolicznie wcielić się w postać taty, chociaż nienawidzi wojny i nie chce jej gloryfikować: „Ось виросту і зроблю так, щоб на світі не стало ні танків, ні градів, ні гармат”²⁷ — mówi.

Co istotne, w utworze poruszona jest kwestia wojny w Donbasie i uchodźców wojennych. Wieś staje się ostoją nie tylko dla protagonistki utworu i jej kuzyna, lecz także dla Julii — sieroty, która przeprowadziła się tam wraz z babcią z dotkniętego wojną wschodu kraju. Dziewczynka nie dość, że bezpośrednio doświadczyła okrucieństwa wojny, tracąc ojca i dom, to jeszcze jej matka zmarła wcześniej na raka. W przeciwieństwie do narratorki znajdującej pocieszenie w spoglądaniu w niebo z nadzieją na zobaczenie taty Julia była naocznym świadkiem bombardowania i śmierci. Chociaż na wsi jest bezpieczna, nadal boi się nieba, ponieważ „одного разу бачила, як з неба падав літак. Він увесь палав. Відтоді вона боїться дивитися на небо. Їй здається що всі літаки будуть горіти й падати”²⁸. Dziewczynka nie potrafi również pogodzić się z utratą ukochanego rudego kota²⁹. Pawłuś, którego ojciec jest w Donbasie, próbuje oderwać ją od myśli o okrucieństwach wojny i pociesza ją, mówiąc, że zwierzak musiał przetrwać, ponieważ koty są elastyczne oraz mogą żywić się myszami. Główna bohaterka z podziwem obserwuje kuzyna i mocno wierzy, że wkrótce nauczy Julię, aby nie bała się nieba i odnalazła w nim ukojenie. Kiedy rozmawiają o wojnie, z dumą mówi chłopcu, że jej ojciec został gwiazdą. Pawłuś odpowiada, że jego tato wciąż przebywa w Donbasie, gdzie codziennie ktoś ginie. Odpowiedź ta sprawia, że narratorka po raz pierwszy zauważa jego dojrzewanie: „Я дивлюсь на Павлуся й мені здається, що це не Павлуць, а цілий Павло”³⁰. Chociaż początkowo chce powiedzieć, żeby się nie martwił, bo wkrótce jego ojciec również stanie się gwiazdą, gryzie się w język, gdyż dobrze wie, że bycie gwiazdą oznacza śmierć. Można zatem powiedzieć, że wiara w to, że jej tato jest gwiazdą, to dla dziewczynki sposób świadomego radzenia sobie ze stratą. W przeciwieństwie do Julii znajduje otuchę w spoglądaniu w niebo, ponieważ rozumie, że nawet jeśli fizycznie go nie ma, jego dusza pozostanie z nią na zawsze.

²⁶ J. S. Goldstein, *War and Gender*, Cambridge 2001, s. 298.

²⁷ Г. Кирпа, *Miï mamо...*, s. 30.

²⁸ *Ibidem*, s. 31.

²⁹ Utrata zwierzęcia jest niejednokrotnie pierwszym kontaktem dziecka ze śmiercią. Motyw ten często występuje w literaturze dziecięcej, czego przykładem są *Goodbye, Brecken* (2013) Davida Luptona i Kate, *The Ghost Dog: Coping with the Death of a Pet* (2009) Wayne’a L. Wilsona. Jak zauważa Eric L. Tribunella, utrata i spowodowana nią trauma mogą odgrywać istotną rolę w procesie dorastania. Zob. *idem, Melancholia and Maturation: The Use of Trauma in American Children’s Literature*, Knoxville 2010.

³⁰ *Ibidem*, s. 33.

Podsumowanie

Chociaż popyt na rodzime książki dla dzieci stale rośnie³¹, do niedawna większość ukraińskich autorów nie podejmowała się tematyki traumatycznej, takiej jak doświadczenie wojny, totalitaryzmu czy transformacji systemowej. Rewolucja Euromajdanu stała się punktem zwrotnym dla literatury dziecięcej i młodzieżowej. Pierwsza książka obrazkowa poświęcona tym wydarzeniom ukazała się już w 2014 roku, a w następnych latach pojawiły się kolejne. Temat śmierci zaczyna przenikać też do pozostałych form narracyjnych, czego dobrym przykładem jest powieść *Мартя з вулиці Святого Миколая* (2015) Dzwinki Matijasza. Poza tym w Ukrainie ukazują się kolejne przekłady, takie jak *Esben i duch dziadka* (*Så blev farfar et spøgelse*, 2004) Kima Fupza Aakesona, pod ukraińskim tytułem — *Миї дідусь став привидом* — przywodzącym na myśl omawiany utwór Kyrpy. Różnorodność przedstawiania tematyki tanatologicznej niesie nadzieję na dalszy rozwój ukraińskiego rynku książki dla dzieci i pojawianie się innych, wcześniej tabuizowanych tematów.

W *Миї мато став зіркою* Kyrpa przedstawia dzieci, które bezpośrednio doświadczają straty i wojny, co powoduje, że muszą szybciej dojrzeć. Bezimienna protagonistka, Julia i Pawłus zmagają się z utratą ojców; w wypadku dziewcząt — poległych w walce, a w przypadku chłopca — wciąż walczącego na froncie. Dzieci w utworze Kyrpy czują potrzebę pomagania innym w radzeniu sobie z traumatycznymi doświadczeniami. Protagonistka i Pawłus pomagają nie tylko sobie nawzajem: Pawłus pociesza Julię, a jego kuzynka pomaga matce w radzeniu sobie z utratą i samotnym rodzicielstwem, dba też o kultywowanie pamięci o zmarłym. Narracja pierwszoosobowa i ilustracje przypominające dziecięce rysunki sprawiają, że historia jest szczególnie wzruszająca dla młodych czytelników, którzy mogą identyfikować się z bohaterami. Warto w tym miejscu zauważyć, że bohaterka nie jest infantylizowana, a czytelnicy są w stanie zaobserwować jej dojrzewanie oraz stopniową akceptację śmierci ojca. Jej dojrzałość i równowaga zostają przeciwstawione melancholii matki, która nie jest w stanie poradzić sobie z odejściem męża. Tylko wiara w jego obecność w formie gwiazdy wydaje się równie ważna dla matki i córki. Chociaż książka zawiera wiele odniesień do religii i można ją określić mianem patriotycznej, indywidualne potraktowanie straty i śmierci rodzica czyni ją uniwersalną. Przejrzysty sposób narracji zapewnia czytelnikom — zarówno dzieciom, jak i dorosłym — realistyczny odbiór historii dojrzewania i radzenia sobie ze śmiercią najbliższych. O uniwersalnym charakterze utworu świadczy również to, że w 2017 roku został z powodzeniem zaadaptowany przez Natalię Żurawliową i wystawiony przez jej dziecięcą grupę teatralną, zdobywając ogólnokrajowy rozgłos medialny i wpływając na popularyzację samej książki.

³¹ Chociaż prawie trzy dekady po uzyskaniu niepodległości ukraiński rynek wydawniczy wciąż jest zdominowany przez publikacje rosyjskojęzyczne, większość książek napisanych po ukraińsku to właśnie tytuły dla dzieci. Zob. M. Świetlicki, „Dzieci imperium...” — postkolonialny wymiar ukraińskiego rynku książki i prasy dla dzieci i młodzieży, „Porównania” 15, 2015, s. 233–244.

Bibliografia

- Bilec'ka N., *Ditjam pro Majdan*, <https://starylev.com.ua/club/article/dityam-pro-majdan>.
- Caruth C., *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*, Baltimore-London 1996.
- Ettin A. V., *Literature and the Pastoral*, New Haven 1984.
- Goldstein J. S., *War and Gender*, Cambridge 2001.
- Gwadera M., „Z mroku ku jasności”. *Cierpienie i śmierć we współczesnej literaturze dla dzieci i młodzieży*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Katowice 2008.
- Hirsch M., *The generation of postmemory*, „Poetics Today” 29, 2008, nr 1.
- Hirsch M., *Projected memory: Holocaust photographs in personal and public fantasy*, [w:] *Acts of Memory: Cultural Recall in the Present*, red. M. Bal, J. V. Crewe, L. Spitzer, Hanover-London 1999.
- Kachak T., *Tanatychni motyvy u suchasnij ukrai'ns'kij prozi dlja ditej ta junactva*, „Slavica Wratislaviensia” 168, 2019.
- Kidd K. B., „A” is for Auschwitz: Psychoanalysis, trauma theory, and the „children’s literature of atrocity”, „Children’s Literature” 33, 2005.
- Kyrpa G., *Mij tato stav zirkoju*, L’viv 2015.
- Ługowska J., *Temat śmierci w najnowszej prozie dla dzieci i młodzieży*, [w:] *Problemy współczesnej tanatologii: medycyna, antropologia kultury, humanistyka*, t. 12, red. J. Kolbuszewski, Wrocław 2008.
- Natov R., *The Courage to Imagine. The Child Hero in Children’s Literature*, London-New York 2018.
- Niesporek-Szamburska B., *Oswoić ze śmiercią — o jednej z ról literatury dziecięcej*, [w:] *Noosfera literacka. Problem wychowania i terapii poprzez literaturę dla dzieci*, red. A. Ungeheuer-Gołąb, M. Chrobak, Rzeszów 2012.
- Rodyk K. 2016. „Mij tato — ce ja”, <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2779/164/96993/>.
- Świetlicki M., „Dzieci imperium...” — postkolonialny wymiar ukraińskiego rynku książki i prasy dla dzieci i młodzieży, „Porównania” 15, 2015.
- Świetlicki M., „Oh, what a waste of army dreamers...”’: *The revolution of dignity and war in contemporary Ukrainian picturebooks*, „Filoteknos” 8, 2018.
- Trubunella E. L., *Melancholia and Maturation: The Use of Trauma in American Children’s Literature*, Knoxville 2010.
- Ulanowicz A., *Second-Generation Memory and Contemporary Children’s Literature: Ghost Images*, New York-London 2013.
- Urbańczyk L., *Śmierć w literaturze i kulturze dziecięcej, czyli o problemach dziecięcej tanatologii*, „Amor Fati” 2, 2015, nr 2.
- Wojciechowska D., *Po co komu smutne baśnie — o problemach dziecięcej tanatologii*, [w:] *Baśnie nasze współczesne*, red. J. Ługowska, Wrocław 2005.

My dad became a star: Thanatos in Ukrainian picturebooks

Summary

After the Euromaidan Revolution, war and death became major topics in many books for children and young adults. The main focus of the article is the representation of death and loss in Halyna Kyrpa’s picturebook *Miŭ mamu smav zirkoju* (illustrated by Oksana Bula). After losing

her father, the nameless protagonist struggles to understand war and death. The author argues that the genre of the picturebook and the first-person narrative make the story more comprehensible for young readers who can see the protagonist's maturation.

Keywords: death, picturebook, childhood, war, memory

Мій тато став зіркою. Танатос в українських ілюстрованих книжках

Резюме

Соціо-політична ситуація в Україні змінила статус Танатоса в дитячій літературі. Після Євромайдану війна і смерть стали основними темами багатьох книжок для дітей і молоді. У центрі уваги смерть, змальована в книжці Галини Кирпи Мій тато став зіркою (ілюстрованій Оксаною Булою). Після втрати батька, головний герой, імені якого читач не знає, намагається зрозуміти суть війни і смерті. Автор дослідження твердить, що жанр *picturebook* і оповідь від першої особи роблять історію більш зрозумілою для юних читачів, які спостерігають за змінами, що відбуваються з протагоністом.

Ключові слова: смерть, ілюстрована книжка, дитинство, війна, пам'ять